

**4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi
(14 – 17 Şubat 2019 / Yalova)
(UBAK)**

4th International Scientific Research Congress
(14 – 17 February 2019 / Yalova)
(UBAK)

Bildiri Tam Metin Kitabı
Proceeding Book

5

Sosyal Bilimler

Editör / Editor
Doç. Dr. Sinem YILDIRIMALP

Ankara 2019

Yayın Koordinatörü/ Broadcaste Coordinator•

Doç. Dr. Sinem DEMİRALP

Yayın Yönetmeni / General Publishing Director •

Doç. Dr. Sinem DEMİRALP

Editör / Edited by •

Doç. Dr. Sinem YILDIRIMALP

Kapak Tasarım / Cover Design

Dr. Esra KİRİK

İç Tasarım / Interior

Dr. Yasemin ULUTÜRK

Birinci Basım / First Edition• ©

Mart 2019 / March 2019-Yalova

ISBN: 978-605-80780-3-1

© copyright

Telif ve hukuki hakları UBAK'a aittir

Web: www.ubak-symposium.org

E-mail: ubak-kongresi@gmail.com

Yalova – Mart / 2019

KURULLAR

Prof. Dr. Elif Yüksel OKTAY, Yalova Üniversitesi, Türkiye

DÜZENLEME KURULU

Dr. Öğr. Üyesi Sibel AKOVA, Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel AKYOL, İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Dimitar ATANNASOV, Sofya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Füsün Çoban DÖŞKAYA, Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Muharrem ES, Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Amira Turbic HADZAGIĆ, Tuzla Üniversitesi, Bosna Hersek
Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ersan KAVI, Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK, Yalova Üniversitesi
Arş. Görv. Dr. Esra KİRİK, Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selçuk SEÇKİN, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim SERBESTOĞLU, Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Redzep SKRİJEL, Novi Pazar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali UĞUR, Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ULUTÜRK, Sağlık Bilimleri Üniversitesi

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Ali Rıza ABAY, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali AĞAÇFİDAN, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Cihangir AKIN, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Türkan Bayer ALTIN, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Zuhra ALTYMYSHOVA, Kırgız. – Türk. Manas Üniversitesi, Bişkek
Prof. Dr. Dilek Sema ARICI, Bezmialem Vakıf Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Numan ARUÇ, Makedonya Bilim ve Sanatlar Akademisi
Prof. Dr. Lütviyye ASGERZADE, Milli Bilimler Akademisi, Azerbaycan
Prof. Dr. Yasemin AVCI, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Sabina Bakšić, Saraybosna Üniversitesi, Bosna-Hersek
Prof. Dr. Ebru BALLI, Mersin Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Handan Asude BAŞAL, Uludağ Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Bahri BAYRAM, Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Süleyman BERK, Yalova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Leyla BİTİŞ, Marmara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Leyla BLİLİ, Manuba Üniversitesi-Tunus
Prof. Dr. Rafet BOZDOĞAN, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ebru BOZPOLAT, Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet CANBULAT, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ebru CEYLAN, İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ayşe Tansel ÇETİN, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nurten ÇETİN, Trakya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nihada DELİBEGOVIĆ DŽANIĆ, Tuzla Üniversitesi, Bosna-Hersek
Prof. Dr. Mustafa DENKTAŞ, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İgor DESPOT, Zagreb Üniversitesi, Hırvatistan
Prof. Dr. Mesut DOĞAN, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Füsun Ç. DÖŞKAYA, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Recep Hayri EREN, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İlhan EKİNCİ, Ordu Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hasan GENÇ, Yüzüncüyıl Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Mehmet Gökhan GENEL, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Feyzan Vural GÖKHAN, Niğde Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Zafer GÖLEN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Emete GÖZÜGÜZELLİ, Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi, KKTC
Prof. Dr. Metin IŞIK, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nevin GÜRBÜZ, İnönü Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Esmâ İĞÜS, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Aleksandr KADIJEVIĆ, University of Belgrade, Serbia
Doç. Dr. Beyhan KANTER, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Behset KARACA, Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ersin KAVİ, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Fethi KAYALAR, Erzincan Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. M. Ayfer KAYNER, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Şengül KOCAMAN, Dicle Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Emina BERBIĆ KOLAR, Osijek Üniversitesi, Hırvatistan
Prof. Dr. Nimet Haşıl KORKMAZ, Uludağ Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Telli KORKMAZ, Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Ahmet KÖÇ, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Osman KÖSE, Polis Akademisi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz KÜÇÜKALKAN, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Sevinç Sakarya MADEN, Trakya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Recep MAKAS, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Duken MASİMKHANOLİ, Eurasian National University, Kazakistan
Prof. Dr. Gülçin METE, Mersin Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Leyla MURATHAN, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kujtim NURO, Toronto/Kanada
Prof. Dr. Ahmet ÖGKE, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ÖKSÜZ, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yıldırım ÖZBEK, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Selami ÖZCAN, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Erol ÖZTÜRK, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZTÜRK, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Sacide PEHLİVAN, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İbrahim SADAVİ, Tunus Üniversitesi-Tunus
Doç. Dr. Ferhat SAYIM, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Bekir SELÇUK, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Redžep ŠKRİJELJ, Novi Pazar Devlet Üniversitesi, Sırbistan
Prof. Dr. Pınar SOMAKÇI, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Musa ŞAHİN, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Hacı Yunus TAŞ, Yalova Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Türkmen TÖRELİ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Pınar ÜLGEN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Viladan VİRİYEVİC, Kosovska Mitroviça University, Serbia
Doç. Dr. Sinem YILDIRIMALP, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nadia YASEEN, Bagdad University, Irak
Prof. Dr. Şenay YÜRÜR, Yalova Üniversitesi, Türkiye

SEKRETERYA

Arş. Görv. Dr. Esra KİRİK, Sakarya Üniversitesi
Arş. Gör. Esranur KAZAR, Yalova Üniversitesi
Esra TÜRE, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Arş. Görv. Kutluğ Kağan KARAHAN, Yalova Üniversitesi

Yabancı Ülkeden Katılımcılar

Riad MERİEM - Centre Universitaire Morsli Abdellah / Algeria
Akhenak ATMANE - Centre Universitaire Ahmed Zabana / Algeria
Prof. Dr. B. Ben-NİSSAN - University of Technology, Sydney / Australia
Dr. Pınar AKARÇAY - Uppsala University / Sweden
Dr. Mehmet Akif DUMAN - Turkic and Circum-Baltic Studies of Johannes
Gutenberg University Mainz- Germany
Işıl Akalan GÜNDÜZ - Leicester University / England
Aynura MUSTAFAYEVA - Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Selime MEMMEDOVA - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Dr. Zemfira ABBASOVA - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Prof. dr. Gilara BALAYEVA - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Arş. Gör. Elvam-n CAFEROV - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Öğr. Görv. Aynure ALİYEVA - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi,
Dr. Ahmet KILINÇ - PH Schwäbisch Gmünd Deutschland / Germany
Prof. Dr. Amira Turbić-Hadžagić – Tuzla University / Bosnia and Herzegovina
Prof. Dr. Hugo VANKELECOM - KU Leuven Belgium
Dr. Zeynep Esra Abay ÇELİK – University of Vienna / Austrian
Farhad Mikayilov - Azerbaijan State University of Economics

İçindekiler

A – Tarih ve Sosyal Hayat	13
Zeynep İSKEFİYELİ - Amerika’da “Büyük Uyanış” ve Amerikan Board (abcfm) Misyoner Teşkilatı'nın Kuruluşu.....	15
Fikrettin YAVUZ - Düvel-i Muazzama'nın Baskı unsuru Olarak Gambot Diplomasisi ve Osmanlı Devleti.....	31
Seval SİNCER / Songül Keçeci KURT - Eyalet-i Mümtaze'nin Reformist Voyvodası Konstantin Mavrokordato	45
Mustafa SARI - Batum İngiliz Harp Divanı	61
Songül Keçeci KURT - Osmanlı Döneminde Gümüşhacıköy’de Madencilik.....	79
Nihat DURAK - Makedon Ortodoks Kilisesi’nin Dünü ve Bugünü	93
Ali Sertan BAŞER - Gazali’nin Şüpheciliğinin Anlamı Nedir?.....	105
Özlem İLBAN - Ege'de Bir Askeri Üs: İzmir Kışlası	125
Alparslan ÖZTÜRKÇİ - Türkiye’de Çoğulcu Demokratik Sistemin Kurulmasında 12 Temmuz Beyannamesi’nin Rolü	135
Gülnur GÜNDOĞAN / Mustafa ÖZSARI - Mükerrerem Kâmil Su’nun Eserlerinde Başlıca Eğitim Değerlerine Genel Bir Bakış	145
Mehmet Gökhan GENEL - Demokrasi’nin Sonu Mu?: ABD’nin Egemen Devletleri Sindirme Politikası “Venezuela Örneği”	155
Mehmet KAPLAN - Jandarma Genel Komutanlığındaki Üniforma Değişiminin Kurumsal İmaj Açısından Değerlendirilmesi	173
Mehmet Zahir SARIKAYA - Bir Oryantalist Olarak W. Montgomery Watt’ın İslam Tasavvuru	187
Mustafa KAYA - J. Bentham'ın Toplum Sözleşmesi ve Doğal Haklar Eleştirisi	197
Neşet TOKU - Metafizik ve Teoloji Üzerine	211
Ömer KESİCİ - İstanbul Boğazı Varken Neden Kanal İstanbul?	227

Selim ÇÖREKÇİ / Erhan PULAT - Heidegger'in Kırkbeş Yıllık Mantık Çalışmalarının-(1912-1957) Analizi veya Matematik ve Bilim Felsefesini Yeniden Düşünmek: Husserl ve Frege'den Sonra Pozitivizm, Pragmatizm ve Hermeneutik'te "Platonik Realizm", "Şeyin Kendisi" ve "Hakikatin Özü"	253
Sinem YILDIRIMALP / Emel İSLAMOĞLU - Yeni Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya	273
B – İş Dünyası ve Ekonomi	283
Banu Özbucak ALBAR - Tarihsel Süreçte Çalışma Hayatı	285
Abdülkadir SAĞLAM / Nurettin ELİALTIOĞLU / Asuman Erben YAVUZ - İş Güvencesizliği Algısı, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Eğilimi Arasındaki İlişki: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama	295
Ali İmran BOSTANVIOĞLI / Ersan KAVİ - İşyeri Maneviyatının İş Tatminine Etkisi	329
Asuman Erben YAVUZ - Petrol Fiyatlarının Sürü Psikolojisine Etkisi.....	355
Elif SÜMER / Seval GÜVEN - Kadın Girişimcilerin Yaşam Doyumlarının İncelenmesi: Yalova Örneği	365
Ercan YAVUZ / Yaşar GÜLTEKİN - Örgütlerde Liderlik Tipinin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi Konusunda Yapılmış Çalışmaların Meta-Analizi.....	381
Ferhat KOÇOĞLU - Çin Halk Cumhuriyeti'nin Yeniden Yapılanma Sürecinde Kamu Yönetimi Reformları	395
Gözde YANGINLAR - Lojistik Üs Olma Yolunda İlerleyen Türkiye'nin Taşımacılık Altyapı Yatırım Oranlarının Değerlendirilmesi	407
Gülsüm Vezir OĞUZ - Dijital Pazarlama Stratejilerinin Marka Değerine Etkisi	419
Kemal YILDIZ - İşyeri Büyüklüğü ve Sektörlere Göre Kadın İstihdamı: İstanbul Örneği.....	433
Mustafa BİÇER - 2008 Küresel Finansal Krizi Sonrasında Kurula Bağlı Maliye Politikası Tasarımı ve Öne Çıkan Temel Unsurları.....	441

Nurgül BAL - İşletmelerin Büyüklük Ölçeklerine Göre Değerlendirilmesi ve Karşılaştırılması : Türkiye, İspanya, Fransa Örneği	457
Sinem Somunoğlu İKİNCİ / Özhan BİLGUBEY - Sağlık Hizmetlerinde İşbirliği Kavramı: Hasta ve Hekim İlişkisi	467
Sinem Somunoğlu İKİNCİ - Sağlık Sektöründe Örgütsel Güven ve Olası Etkileri.....	475
Yüksel BAYRAKTAR / Ayfer ÖZYILMAZ - İstihdamda Cinsiyet Ayrımı ve Gelir Eşitsizliği: Türkiye’de Düzey 1 Bölgelerine İlişkin Ampirik Bir Analiz	483
C – Eğitim ve Kültür Hayatı	499
Funda ERZURUM - Kadın ve Erkek İlişkileri Üzerine: Yasak Elma Dizisi Örneği.....	501
Mehmet Gökhan GENEL - Medyanın “Kültür” İnşa Etme Yetisi.....	517
Banu SAYAR - Gözetimin Dönüşen Boyutları Paralelinde Nesnelerin İnterneti	531
Burcu DİRİ / Uğur KUTAY - Pseudo Kimliklere Dönüşerek Anlamı Değişen Selfie.....	543
Cristiano BEDİN - Italo Calvino as Rewriter of the Orlando Furioso By Ludovico Ariosto	557
Derya ÖLÇENER - Bir Eğitim Sistemi Olarak Logos ve Aesthetic	571
Elif Gizem UĞURLU - Türk Sinemasının Festival Filmlerinde Çocuk Yoksulluğunun Temsili.....	581
Fatma Nur ÖZÜPAK / Arzu ÇAHANTİMUR - Kültürel Miras Koruma Çalışmalarında Katılımcı Yaklaşımların Önemi	599
Ercan YAVUZ / Yaşar GÜLTEKİN - Bilimsel Yayınların Açık Erişime Sahip Olması Bağlamında İşletme Alanındaki Dergilerin İncelenmesi: Scopus Endeksi Örneği	615
İrfan MISIRLI - Türkiye’de Örgün Olmayan Turizm Eğitiminin Önemi	629
Sema TOMRUKCU - Belediyelerde Çocuklara Yönelik Uygulanan Sosyal Politikalar: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği.....	641
Şerif ESENDEMİR - Yaşlı-Dostu Kent Kriterleri: İstanbul Örneği	657

Tahsin Eren SAYAR - Geleneksel Aileden “Dijitalleşen” Aileye Doğru: Yeni Medya Teknolojileriyle Değişen Aile Yapısı.....	669
Yavuz KÜÇÜKALKAN - Kök’lerin Bilgisi	679
Elif GÜRSOY - 21. Yüzyıl Cami Mimarisi Örneklerinden Uşak Hacı Muammer Tozlu Camisi	693
Şerefnur ATİK - Bezmiâlem Vakıf Gureba Hastanesi Çeşmesi- nin Kitabesi.....	703

J. BENTHAM'IN TOPLUM SÖZLEŞMESİ VE DOĞAL HAKLAR ELEŞTİRİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KAYA
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Özet: Jeremy Bentham (1748-1832), Antik Yunan felsefesinde Aristippos ve Epikuros gibi filozoflar tarafından öne sürülen hazcı etiği, fayda ilkesi bağlamında yeniden yorumlayıp çağdaş bir etik ve hukuk teorisi geliştirmeyi başarmış bir 19. yüzyıl filozofudur. Fayda ilkesi, ahlak alanında bireyler arası ilişkileri düzenleyen, hukuk alanında ise yasa koyucunun eylemlerinin ve yasaların düzenlenmesinde kullanılacak nihai ilkedir. Bentham'ın ahlak felsefesinde, fayda ilkesi haz peşinde koşan insanlar arasında çıkacak çatışmayı sonlandıran, birey ile toplum arasında köprü kuracak bir ilke olarak görülür. Fayda ilkesiyle bireyin faydası ve iyiliğinden toplumun faydası ve iyiliğine geçilir. Ahlakta olduğu gibi hukukta da fayda ilkesinden hareket eden Bentham'a göre, egemenin iradesi olan hukuk, toplumun mutluluğunu artıracak faydalı yasalar yapmakla yükümlüdür. Çünkü insanların devlete itaati, sağladığı faydadan gelir. Bentham, toplum sözleşmesi geleneğinde yer alan Hobbes ve Locke gibi düşünürlerin ifade ettiği şekilde, varsayımsal bir toplum sözleşmesiyle sivil toplumun ve devletin ortaya çıkışının açıklanamayacağını ifade eder. Bu bağlamda Bentham hukuk teorisinde, hem toplumsal sözleşme teorilerine hem de doğal hukuk anlayışına karşı eleştiriler getirmiştir.

Anahtar kelimeler: Haz, Fayda ilkesi, Toplum sözleşmesi, Doğal hak/hukuk

J. Bentham's Social Contract and Criticism of Natural Rights

Abstract: Jeremy Bentham (1748-1832) was a 19th-century philosopher who, in Ancient Greek philosophy, succeeded in re-interpreting the hedonist ethics put forward by philosophers such as Aristippos and Epicurus in the context of the principle of benefit and developing a contemporary theory of ethics and law. The principle of utility is the ultimate principle that regulates inter-individual relations in the field of morality, and in the field of law will be used to regulate the acts and laws of the legislator. In Bentham's moral philosophy, the principle of utility is seen as a principle that ends a conflict between the people who seek pleasure, and to bridge the gap between the individual and society. With the principle of utility, the benefits and benefits of the individual

are passed to the benefit and good of the society. According to Bentham, who acts on the principle of utility in law as well as in morality, the sovereign law, which is the will of the sovereign, is obliged to put in place useful laws to increase the happiness of the society. Because people's obedience to the state comes from the benefits it provides. The emergence of civil society and the state cannot be explained by a hypothetical society convention as it is in the tradition of society contracted by thinkers such as Hobbes and Locke. In this context, Bentham has criticized the theory of law and the theory of natural law.

Key words: Pleasure, Principle of utility, Social contract, Natural right/law

GİRİŞ

Hukukçulardan oluşan bir aileden gelen ve kendisi de hukuk okumuş olan, faydacılığın (*utilitarianism*) önde gelen temsilcilerinden Jeremy Bentham (1748-1932), etik alanındaki görüşleri kadar, hukuk ve siyaset alanındaki teorik çalışmaları ve reform teşebbüsleriyle de ün kazanmış bir düşünürdür. Ayrıca Bentham, etik ve politikayı niceliksel ölçüm ve değerlendirme standartları oluşturmak suretiyle bilim veya bilimsel olarak doğrulanabilir disiplinler haline getirmek için çok çalışmıştır.

Bentham'ın ahlak ve hukuk öğretisi insan psikolojisi üzerine kuruludur. Ona göre insan doğası, kendi çıkarına uygun olarak hazzın peşinden koşup acıdan kaçınacak şekilde oluşturulmuştur. *Ahlak ve Yasama İlkeleri* adlı eserinin hemen başında faydacılığına temel yapacağı insan doğasıyla ilgili hakikati, insanın psikolojik yapısına dair gerçeği şöyle ortaya koyar:

Doğa insanoğlunu, iki müktedir hükümdarın yönetimine vermiştir: *Istırap ve haz*. Ne yapmamız gerektiğini de ne yapacağımızı da belirleyen bunlardır. ...Yapacağımız her işi, ağızımızdan çıkan her sözü, aklımızdan geçen her şeyi bu ikisi belirler: Bu bağımlılıktan kurtulmak için sarf ettiğimiz bütün gayretler bunu kanıtlayıp doğrulamaktadır (Bentham, 2017:17).

Bentham'a göre insanın birtakım arzulara sahip olduğu ve bu arzularını tatmin etmek için çaba harcadığı psikolojik bir hakikattir. O, tıpkı Epiküros gibi insan doğasının hazza yönelip acıdan kaçacak şekilde kurulmuş olduğunu, bunun psikolojik bir zorunluluk olduğunu belirtir. Bu tespitlerini ise gözlem yoluyla elde ettiğini söylemiştir (Cevizci, 2002:196). Ona göre "fizik için deney ne ise etik için de gözlem odur" (akt., Sena, 1974:205). Ancak Bentham'ın kaygısı, yalnızca psikolojik bir gerçeklik olarak gördüğünü, yani tüm insanların hazzın çekimi ve acının itmesiyle eyleme geçirildiklerini bildirmek değildir. O, ahlakın ve insan eylemlerinin karakterinin nesnel bir ölçütünü saptama kaygısını taşır (Copleston, 2000:14). Bunun

gerçekleştirilmesiyle hem ahlakı, bilimsel bir şekilde ele alabilme imkânı doğmuş hem de hukuk ve siyaset alanlarında da yapmayı düşündüğü reformlar için teorik bir zemin hazırlamış olur.

Faydacı ahlak öğretisini temel alan Bentham, hazzın niteliklerine göre ağırlıklı sınıflandırmasını yapmış ve bir haz kalkülü oluşturmuştur. Buna göre kendi başına ele alındığında bir haz ya da acının değeri, şu dört koşulu göre değişir: Yoğunluğu, süresi, kesinliği veya kesin olmayışı ve yakınlığı veya uzaklığı (Bentham, 2017:37). Bunlar kendi başına ele alınan bir haz veya acının değerlendirilmesine hesaba katılan özelliklerdir. Bununla birlikte Bentham'a göre, bir haz ya da acının değeri, kendisini ortaya çıkaran eylemin değerlendirilmesi için dikkate alınması gereken iki koşul daha vardır: Çoğalma kabiliyeti ve saflığı (Bentham, 2017:38). Son olarak Bentham'a göre fayda ilkesi gereği bireyi olduğu kadar diğer insanları da hesaba katma zorunluluğu vardır. Yani haz ve eylemlere değer biçmede hesaba katılacak son özellik, doğrudan doğruya hazzın kendisiyle değil, eylemden etkilenen insanların sayısı ile ilgilenen bir özelliktir. Bentham buna, "haz veya acının kapsamı" (Bentham, 2017:38) der. Yani eylemden etkilenen kişi sayısıdır. Böylece eylemlerin yarattığı haz ve acıyı değerlendirirken, ahlaki eylemlere değer biçerken, yedi ayrı özelliği hesaba katmamız gerekmektedir.

Bentham bu ölçütlere göre bir eylemin bir toplumdaki bireyler üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak yol açtığı haz ve acı duygularının değerlerinin ayrı ayrı belirlenip haz değerleri bir tarafta acı değerleri ayrı bir tarafta toplandıktan sonra bu toplamların birbirinden çıkarılarak ağırlığın hangi tarafta olduğunun belirlendiği, gerçekleştirilmesi bir hayli güç görünen bir hesap önermektedir (Doğan, 2014: 355). Bentham'ın bu şekilde bir hesap yöntemini ortaya koyması ahlakın niceliksel terimlerle ölçülen bir bilim olarak ele alınması çabasını göstermektedir. Ayrıca Bentham, bir eylemin ahlaki olarak doğruluğunun tespiti için bizlere fayda ilkesini önerir. Bu ilkeye göre, bir eylem, o eylemden etkilenenlerin toplam iyiliğini artırdığı ölçüde ahlaken doğru eylemdir. İki seçenek arasında en yüksek iyiyi sağlayacak ya da en az kötülüğe yol açacak eylem tercih edilmelidir (Doğan, 2014:353). Ayrıca Bentham, "iyi"den hazzı, "kötü"den ise acıyı kastettiğini ifade eder ve fayda ilkesini şu şekilde tanımlar: "Fayda ilkesi, kişinin mutluluğunu arttırma ya da azaltma eğilimi gösteren her türlü eylem ve davranışı onaylayan ya da reddeden ilkedir" (Bentham, 2017:17)

Kıscacası Bentham'ın temel problemi, "en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğunun"¹ gerçekleştirilmesidir. Bu, fayda ilkesinin ta kendisidir. (Copleston,

¹ Cemil Sena, Bentham'ın bütün ahlak ve hukuk sistemini üstüne kurduğu bu ilkeyi, bu maximi Priestley'in bir kitabından aldığını belirtir. Bentham, Priestley'in kitabında bu maximi okuyunca, Archimed'in

2000: 15). Bentham'ın fayda ilkesini temel ölçüt görmesi, ahlak ve hukuku bir bilim olarak ortaya koyma amacının göstergesidir. Bu çalışmada ahlak ve hukuku bir bilim olarak ortaya koymaya çalışan Bentham'ın doğal hak ve toplum sözleşmelerine yaptığı eleştiriler analiz edilecektir.

1. Doğal Hak Kuramı

Bentham'ın hukuk teorisi onun hukuk tanımı ile ilişkilidir. Ona göre hukuk iktidarda olan gücün koyduğu kanunlar vasıtasıyla insan davranışlarını düzenleyen bir kurallar sistemidir. Onun bu tanımı tam olarak pozitif hukuk tanımına karşılık gelir, çünkü pozitif hukuk savunucularına göre, doğal hukukçuların savunduğu türden devlet öncesi bir hukuk ve haktan bahsetmek imkânsızdır. Hiçbir hukuk kuralı tabiattan gelmez, çünkü gücün olmadığı bir yerde hukuk kurumundan bahsedilemez (Önal, 2015:82). Bu nedenle Bentham pozitif yasaların temelini doğal hakların bulunduğunu savunan doğal hukuk teorisyenlerini eleştirir. Ortaya koyduğu hukuk teorisinde doğal hukuk/hak ve toplumsal sözleşme anlayışıyla hesaplaşmaya çalışır.

Bentham'ın doğal haklara dair eleştirisine geçmeden önce doğal hak kavramından kısaca bahsetmek, Bentham'ın doğal haklar eleştirisini ifade etmek bakımından önem arz etmektedir. Doğal hak kavramının kelime kökü *ius naturale*'dir. *Ius naturale* hem doğal hukuk hem de doğal hakları ifade eder. Ortaya çıkışı Antik Yunan'a kadar uzanan doğal hukuk, evrende ya da doğada ve insan doğasında rasyonel bir düzenin var olduğu kabulüne dayanır. Epistemolojik olarak rasyonalist olan doğal hukuk yaklaşımına göre evrendeki her varlık gerek birey olarak gerekse topluluk olarak doğalarında varolan içsel bir amaca göre eylemde bulunurlar. İnsanlar amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli olan davranış kurallarını keşfetme ve bunlara uygun davranabilme kabiliyetini sahiptir. Doğal haklar, insanın hayatına anlam ve değer kazandıran, varlığı *a priori* olarak kabul edilip akla dayanan ve pozitif hukukun üstünde yer alan evrensel ilkelerdir. Bu ilkeler herkes için her yerde ve her zaman geçerli olmaları bakımından evrensel, rasyonel ve mutlak olarak düşünüldüğünden "doğal" sıfatıyla nitelendirilirler (Uslu, 2011:27).

Doğal hak kuramı, klasik doğal hak ve modern doğal hak olmak üzere birbirinden farklı iki ana ekole bağlı olarak ele alınan bir kuramdır. İki kuram birbirinden doğal hak kavramına yükledikleri anlam itibarıyla farklılaşırlar. Platon ve Aristoteles gibi düşünürlerin savunduğu klasik doğal hak kuramında, doğal hak, bireyin kişisel

sınılardaki dengeye dair ilkeyi bulduğundaki gibi "Buldum, Buldum? diye sevinçle haykırmıştır (Bkz. Sena, 1974:205).

tercihlerinin üstünde ve ötesinde Tanrı, doğa veya yasa gibi mutlak bir kaynağın evrensel adalet ve gerçeklik iddialarıdır.

Modern doğal hak kuramı ise, Rönesans ve Reform sonrası Avrupa'da Grotius, Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürler tarafından laik bir temelde ele alınmıştır. Modern doğal kuramında doğal hak, eylemde bulunmak için bir yeti, bir kabiliyet ve bir özgürlüktür. Bireyin sahip olduğu güç olarak doğal hak, bireyin tercih özgürlüğüne ve çıkarlarının önceliğine işaret etmektedir (Herbert, 2009:49). Ayrıca doğal haklar, temel ölçüt olarak eşitliğin, adaletin, yükümlülüklerin değerlendirilmesinde insanların toplum hayatı içinde barış ve düzeni sağlaması yönündeki hareketlerinin düzenlenmesinde kullanılır.

Doğal hak teorisyenlerine göre doğal hukuk-pozitif hukuk ayrımı hukukun kaynağının ne olduğu tartışmasından doğar. Pozitif hukuk, belli bir toplumda belli bir zaman içinde yasa koyucular tarafından toplumdaki düzeni sağlamak için konulmuş olan ve örgütlü bir şekilde uygulanan hukuktur. Doğal hukukçular için pozitif hukuk objektif olma özelliğine sahip değildir. Çünkü pozitif hukukun içerdiği ilkelerin değeri egemen güce bağlıdır. Doğal hukuk ise insanın doğasında bulunduğu ve insanın aklı ile keşfedebileceği ilkeler olarak, herhangi bir egemenin iradesinin ifadesi değildir.

Öte yandan bazı doğal hukukçular bazı pozitif hakların meşruiyetini adalet, eşitlik, özgürlük vb gibi doğal hukuk ilkelerinden aldığını belirtirler. Onlara göre eğer pozitif hukuk içinde doğal hukuk ilkelerine aykırı olanlar varsa bunlar, doğal hukuk ilkelerine uygun hale getirilmelidir. Bu nedenle onlara göre pozitif hukuk olsa olsa doğal hukukun tamamlayıcısıdır. Pozitif hukuk için doğal hukuk, hem kaynak, hem ideal hem de kontrol mekanizması görevindedir.

2. Bentham'ın Doğal Haklar Eleştirisi

İnsanların birtakım doğal haklara sahip olduğu düşüncesi düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olmasına ve pek çok düşünür tarafından savunulmasına rağmen ciddi bir şekilde de eleştirilmiştir.

Doğal hukuk teorisine yapılan eleştiriler, doğal hukukun bilimsellikten uzak olduğu, doğal hukuk tarafından doğa yasası olarak adlandırılan ilkelerin ise "metafizik, teolojik, dogmatik ve empirik" olarak kanıtlanamaz argümanlar olduğu ve olan-olması gereken arasındaki bir ayrıma dayanmadığı şeklindedir (Uslu, 2011:19). Özellikle insan aklına olan güvenin öne çıktığı ve her türlü dini ve metafiziksel kurular sert bir şekilde eleştirildiği Aydınlanma çağı olarak adlandırılan 18. yüzyılda yoğun eleştirilere maruz kalmıştır.

Doğal haklara dayanan pozitif hukuk anlayışı düşünürümüz Bentham'ı da tatmin etmez. Çünkü Bentham, yaşadığı dönemdeki doğal haklara dayanan pozitif hukuk yasalarının ne kadar işlevsiz olduğunu fark eder. Bu işlevsizlik, toplumsal sorun olan güvenliğin sağlanamamasında kendisini göstermektedir. Bu nedenle hukuk için başka dayanakların araştırılması ve doğal hakların neden hukuka dayanak olamayacağına belirlenmesi gerekmektedir. İşte bu noktada Bentham doğal haklar kuramına çeşitli eleştiriler yönelir.

Bentham'ın doğal haklara dair ilk eleştirisi onların doğuştan getirilen haklar olduğu düşüncesidir. Çünkü o, bu tarz hakların, epistemolojisinde yer alan gerçek-hayali varlıklar ayrımında, hayali varlıklar sınıfına dâhil olduğunu düşünmektedir.² Hayali olan bir varlık olan doğal haklardan hareketle bir pozitif hukuk oluşturmak ise mümkün değildir. Bu itiraz aslında çift yönlüdür. Bir taraftan hakların hayali olması dolayısıyla reddedilmesi gerektiği, diğer taraftan gerçek olmayan bir zemin üzerine gerçek bir durum olan pozitif hukukun inşasıdır (Aksoy, 2011:35). Bentham'a göre hak kelimesi özgül ve metaforik olmak üzere iki anlama sahiptir. Gerçek haklar gerçek yasaların ürünü iken metaforik haklar, doğal haklar bir başka metafor olan doğal yasaların ürünüdür. Bu durumda pozitif hukuk, gerçek olabilmek için gerçek haklara ve gerçek yasalara dayanmalıdır (Bentham, 2011:107).

Bentham'a göre haklar, hukukun ürünleridir, gerçek hukuk gerçek hakları doğurur. Kurgusal yasalardan ve doğal hukuktan ancak kurgusal haklar türetilir. Bu nedenle doğal haklar anlamsızdır; doğal ve ihlal edilemez haklardan bahsetmek bir dil oyunudur (Özkurt, 2013:108).

Bentham'ın doğal haklar kuramını ikinci eleştirisi öne sürülen doğal hukuk teorilerinin her birinin birbirine zıt düşünceler içeriyor olmasıdır. Doğal hak teorisyenleri tarafından ortaya atılan teoriler, birbirinden farklı doğa durumu tasvirini yapmaktadır. Yine insanların doğa durumunda sahip oldukları haklar ve bu haklara dayanılarak oluşturulan yasaları tanıma ve tanımlamada da farklılıklar söz konusudur. Bentham'ın doğal hak teori ve teorisyenlerine yönelttiği bu eleştiriye gayet hoş bir şekilde MacIntyre şöyle ifade eder:

Diyelim ki herhangi bir kimse insanların doğal haklara sahip olduklarını veya doğal yasalarca bağlandıklarını öne sürsün. Sonra, onu bu tür hakların ya da yasaların bir listesini çıkarmaya davet edin. Bu tür teorilerin savuncularının içerik bakımından birbirinden farklı olan listeler sunmaları dillere destandır (MacIntyre, 2001:264).

² Bentham'a göre duyuyla algılanabilen ve bir şekle sahip olan maddi varlıklar, gerçek varlıklar iken, Tanrı, ruh ve doğal haklar gibi şeyler tamamen kurgusal ve metafiziksel varlıklardır.

Kısacası Bentham, doğal hukuk ilkelerini belirsiz olduğu ve her bir doğal hukukçunun bu ilkelerden farklı şeyler anladıkları ve bu ilkeleri doğal hak, insan hakları veya doğal eşitlik gibi teorilerle açıklamaya çalıştıkları için eleştirir. Doğa yasası demek aslında metafizik bir kavramdır ki hukuk açısından bu tür kavramlara başvurmak zararlıdır. Dolayısıyla Bentham için doğal hakkın tam anlamıyla ne olduğu bilinmediği için bu haklar pozitif hukukun ölçüsü olamaz. Değerlendirme için bir ölçüt olacaksa o da Bentham için fayda ilkesidir.

Bentham'ın doğal haklara üçüncü eleştirisi, doğal hakların keyfi bir şekilde genişleme ve sınırlandırılmama özelliklerine dayanır. Her şeyden önce doğal haklar üzerinde bir ölçme, belirleme, sınırlama yapılamaz. Sınırlamanın yapılamayacağı bir hak öğretisinin güven ortamını oluşturacak hukuku tesis edebilmesi şüphelidir.

Kesinlikten yoksun ve dogmatik bir yönü olan doğal hakların genişletilmesi, hesabı verilemez bir tarzda özgürlüğün sürekli olarak genişletilmesi anlamına gelmekte ve bu sınırlandırılmaz özgürlük anlayışı, kaçınılmaz olarak anarşiyle son bulmaktadır. Çünkü insanlar, doğal haklarla sınırsız olarak donatıldıklarını düşünerek her türlü sınırlandırılmaya karşı direnç gösterebilirler. Başka bir ifadeyle toplumdan önce sahip olunan haklar, bireylerin onları siyasal yönetim altında yaşarlarken de istedikleri gibi kullanma isteği doğurur.

Doğal hakların tüm ilkelerin önünde tanımlanması doğa durumundan çıkışı mümkün kılmayacaktır. Nitekim Bentham, bunun fiilen görüldüğünü de söylemektedir. Endüstri devrimiyle İngiltere nüfusunun 60 yılda iki katına çıkması, beraberinde pek çok sorun getirmiştir. Böyle bir durumda halen hakların önceliğini savunmak, ivedilikle çözüm gerektiren sorunlarla ilgili nafîle olacaktır. Zira doğal hakları gereği bir grup insan sınırsız özgürlük ve yaşam hakkına sahip olurken, diğer bir grup insan aynı doğal haklara sahip olduğu halde, bir yatakta 8 kişi yatıp, havalandırması olmayan evlerde salgın hastalıklardan ölmektedir. İngiltere örneğinde doğal haklar bir takım zengin kişiler lehine sınırsızca genişlerken fakirler lehine daralmıştır. Buradan çıkacak olan sonuç şudur: Modern doğal hukuk, bu haliyle, özgürlüklerin sınırsız olduğu ve aynı zamanda güvence altında olmadığı bir politik düzeni tesis etmektedir (Aksoy, 2011:36).

O halde Bentham'a göre pozitif hukuktan önce gelen, kendisi üzerine pozitif hukukun inşa edildiği bir doğal haklar dizisi yoktur (Bentham, 1988:42). Çünkü onlar, belirsiz, duygusal ve hatta anarşik sonuçları olan ilkelerdir. Hak denilen şey sadece, kesinliği ölçülüp biçilmiş yasalarla, yani pozitif hukukun yasalarıyla belirlenmelidir. Oysa doğal hakların ön planda olması, doğal hukukun, yapay olan pozitif hukukun önüne geçerek, onu aşan dogmatik karakterde bir tümel karakter kazanması ile sonuçlanacaktır.

Doğal haklar, pozitif hukukun yasalarını belirleyecek ve ona bir yaptırım gücü verecek bir önceliğe sahip değildir; haklar ancak pozitif yasaların çocuğu olabilirler. Bu demektir ki, insanlara haklarını yasalar verirler (Bentham, 1988:66). İşte bu bakış açısı, Bentham'ın yurttaşlık kavrayışının da özünü yansıtmaktadır. Yurttaşlar, kendilerine verili haklara sahip bireyler olarak hukukun sınırları içerisinde eylemde bulunabilen ve kendi bireysel taleplerini bu sınırlarda yaşama geçirebilen varlıklardır. Haklar, bireylerin doğuştan getirdikleri soyut kavramlar değil, yaşamsal gereksinimler sonucunda toplumlar tarafından belirlenen ve deneyimden gelen şeylerdir.

Bentham'ın modern doğal hukuk kavrayışını ve doğal haklara itiraz etmesinin dördüncü nedeni ise şudur: Bir eylem, herhangi bir doğal hukuk kuralı ile uyumlu olduğu için değil, sadece mutluluk ürettiği ve haz verici olduğu için haklıdır ya da değerlidir. O halde eylemler ve politikalar, mutluluk ürettikleri oranda, yani sonuçlarının haz verici olup olmaması bakımından değerlendirilirler. Bir davranışın meşruluğunu sağlayan şey, onun bir hak olması değil, hazla sonuçlanmasıdır. Bentham'a göre insanlar, hakları olduğu için değil, hazla sonuçlandığı için belli davranışlara yönelirler.

Bir şeyin hak olarak tanımlanabilmesinde tek ölçüt o şeyin bize haz verip vermeme durumudur. Bu demektir ki varsayımlara dayanan bir şekilde insanın yaratılışıyla beraber hakla donanmış olması mümkün değildir. Bentham'a göre gerçek haklar, ancak haz verme sınavını geçerek “hak” adını alabilirler. Sadece zihinsel üretimlerin “hakları” tayin etmesi, onların gerçek varlık olma özelliği taşımasını sağlamamaktadır. Sonuç olarak Bentham'a göre doğal haklar sadece hayali varlıklarken, hazza dayalı haklar gerçek varlıklardır.

Bentham'ın doğal hak teorisyenlerine bir başka itirazı, insanların birtakım devredilemez ve ellerinden alınamaz haklar olduğunu söyleyerek olan ile olması gereken ayrımını gözden kaçırmalarıdır (Gürbüz, 1996:87). Bu bağlamda birtakım hakların devredilemez veya ihlal edilemez olduğunu söylemek bu hakları ihlal etmiş bir yönetime karşı mücadele unsuru olarak kullanmaktır ki Bentham bunun yanlış bir tavır olduğunu savunur. Çünkü gerçekten insanlar eşit olsalardı ihlaller olmazdı. Öyleyse burada anlatılmak istenen şey, insanların eşit oldukları değil, eşit muameleye tabi tutulmaları gerektiği hususu olmalıdır.

Bentham'a göre doğal haklar öğretisini hükümetlerin yapmaları gereken şeylerin bir ifadesi olarak görmeye çalıştığımız zaman da onun bir kez daha savunulamaz bir öğreti olduğu ortaya çıkar. Yurttaşların hayatlarını, özgürlüklerini ve mülkiyetlerini korumaktan sakınan veya vazgeçen hiçbir hükümet, böylesi bir durumda vergi ve ceza imkânsız hale geleceği için, insanları yönetmeye devam edemez. Bu sadece hükümet için değil yasa için de geçerlidir. Yasa, bireyler için, daha büyük

kötülükleri, verilecek zararları engellemek için sınırlama getirir. Burada da temelde fayda ilkesi gözetilmektedir (Cevizci, 2004:294).

3. Toplum Sözleşmesi Eleştirisi

Kökeni Antik Yunan'a kadar uzanan sözleşme anlayışı modern zamanlarda popülerlik kazanmış ve siyaset felsefesinde etkin bir konuma sahip olmuştur. Özellikle modern doğal hak kuramcıları toplum düzeninin kurulmasını toplum sözleşmesi kavramıyla açıklamaktadırlar. Onlara göre, henüz toplumun olmadığı bir durum olan doğa durumunda insanlar, kendi istek ve arzularının peşinden koşmakta, birbirleriyle savaş halinde ve tek başlarına can ve mal güvenliğinden uzak bir şekilde yaşamaktadırlar. Bu kargaşa durumundan kurtulmak ve güvenliği sağlamak için kendi arzularıyla sınırsız özgürlüklerinden feragat edip birbirleriyle uzlaşarak özgürlüklerini sivil devlete bir toplum sözleşmesiyle devretmişlerdir. Başka bir ifadeyle insanlar kendi rızalarıyla doğa durumunda sahip oldukları doğal hakları yapılan sözleşme ile topluma devretmişlerdir. Bu anlaşmayla devlet, kendisinin yaratmadığı, kendi varlığından önce var olan bazı doğal hakları ortadan kaldırmayacak aksine bu hak ve özgürlükleri tanıyacaktır. Böyle bir sözleşme varsayımı fikrine Hobbes, Locke, Spinoza ve Rousseau gibi düşünürlerde rastlamak mümkündür. İşte Bentham bu sözleşme fikrine bazı eleştiriler yöneltir.

Bentham'ın toplum sözleşmesine ilk eleştirisi tıpkı doğal haklar da olduğu gibi sözleşme kavramının hayali, kurgusal olmasıdır. Bentham, siyasette büyük roller oynayan ve ünlü eserler meydana getiren Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürlerin siyaset teorilerine bir kurmaca olan toplum sözleşmesiyle başladıklarını belirtir. Bu üç düşünürün sözleşme anlayışı kurgusaldır. Çünkü sözleşme bu yazarların sadece hayal güçlerinde vardır. Bu sözleşmelerin kurgusal olmaları sadece tarihte onlardan hiçbir iz bulunmamaları değil, aynı zamanda her yerde karşıtının delilini sağladıkları için kurgusaldır (Bentham, 2011:92).

Bentham'a göre toplumun oluşturulması için temel kabul edilen doğal hukuk teorilerinde toplum sözleşmesi, apriori bir ön kabul olarak toplumdaki ahlaki ve hukuki ilişkilerin anlaşılması için kullanılan, fiziksel ve tarihsel bir gerçekliği olmayan bir sözleşmedir. Bentham toplumsal sözleşme teorisini eleştirirken görüşlerini hedef aldığı Blackstone'un sözleşme anlayışını da bu husustan hareketle eleştirir. Ona göre hayaller döneminin, kurgular döneminin sonladığı bir çağda Blackstone, toplum sözleşmesi ile boyun eğme görevi ve direnme hakkı arasında bir uzlaşma kurmak için sözleşme kurgusuna başvurmaktadır (Bentham, 2011:90-91). Blackstone, doğru olmayan bir şeyi kabul etme hakkına sahip olduğunu varsayarak kanıtlamak istediği

önermenin kendisinin de doğru olduğunu kabul etmektedir. Bentham, erdem için ölçütler bulmak ya da iyi ve kötünün ne olduğuna dair bir değerlendirme yapabilmek için toplum sözleşmesine başvurmanın zararlı olduğunu, çünkü insanların sahip oldukları ayrıcalıklarının böyle kaygan bir formülasyonla desteklenmeye ihtiyacı olmadığını belirtir (Özkurt, 2013:101).

Bentham'a göre toplum sözleşmesi fikri tarihin bir anında kullanılmış ve hatta yararlı da olmuş olabilir, ama hukuk ve toplumun oluşumu açıklanırken böylesi soyut kavramların kullanılması ve bunların övülmesi gereksiz ve de tehlikelidir.

Ona göre insanların mutluluğu için neyin iyi neyin kötü olduğunu tespit edecek ölçüt toplum sözleşmesi değil, fayda ilkesidir. Ahlak ve hukukta bize daha yüksek bir nedene dayanmayan ve fakat her çeşit eylem için tek ve yeterli neden olan düpedüz fayda ilkesinin kendisidir (Bentham, 1988:51).

Bentham'ın toplum sözleşmesine ikinci eleştirisi verilen sözlere bağlılık ilkesidir (*pacta sunt servanda*) (Özkurt, 2013:102). Bentham'a göre bu ilke aslında sözleşmeye bağlılığı tesis etmek için, verilen sözlerin yerine getirilmesi gerektiğini ifade eden ahlaki bir yargıdır (Bentham, 2011:104). Verilen sözlere bağlılık ilkesi bağlamında şu iki sorunun cevaplanması gerekmektedir: İnsanların verdikleri sözleri tutmalarının nedeni nedir? Verilen sözün geçerliliği neye dayanmaktadır?

Bentham'a göre bu soruların cevaplanmasında toplum sözleşmesi kavramına başvurmak anlamsız, hatta zararlı bir düşüncedir. Çünkü toplum sözleşmesini savunanlar sözleşmeye neden bağlı olduklarını düşünmeden, sorgulamadan kabul etmişlerdir. Ancak insanların sözleşmeye uymasının bir nedeni vardır. Bu neden de insanların sözleşmeye uymalarından kaynaklanan faydadır. Siyasal bir toplumda yöneten ve yönetilenlerin sözleşmeye bağlılıklarını karşılıklı çıkarlar tesis eder. Dolayısıyla yöneticilerin yasalar çerçevesinde hareket etmesini, yönetilenlerin mutluluğunun sağlanmasını tesis eden sebep hep aynıdır: fayda. Yasaya itaat genele ve kişiye yarar sağlamıyorsa o yasaya itaat etmek anlamsızdır.

İnsanlar neden verdikleri sözleri tutmak zorunda olsunlar? Buna gösterilebilecek tek neden şudur: Sözlerini tutmaları toplumun faydasıdır: Sözlerini tutmaları toplumun yararına; eğer tutmazlarsa, cezanın genişliği ölçüsünde tutmaya zorlanmalıdırlar. Her bireyin sözünü tutması, bütünün yararına; sözlerin tutulmamasından, tutmakta kusur eden bireylerin cezalandırılması daha iyidir. Bunun nasıl olduğu sorulursa cevabı şudur: Sözlerin tutulması ile elde edilecek kazanç ve önlenilecek zarar, insanların buna zorlamak için gerekli bunca cezanın doğuracağı zararı fazlasıyla karşılayacaktır (Bentham, 1988:159-160).

Bentham'ın toplum sözleşmesini eleştirirken kullandığı üçüncü argüman ise sözleşmenin taraflarına ilişkindir. Bentham, sözleşmenin bağlayıcı olduğu kabul edilmesi durumunda sözleşmenin kimler için bağlayıcı olacağı probleminin gündeme geleceğini belirtir. Eğer bir sözleşme iki kişinin karşılıklı olarak verdiği bir çift söz olarak tanımlanırsa ve bir söz ötekinin karşısında veriliyorsa bu durumda verilen söz kimin için bağlayıcıdır:

Elli yıl önce Kral, Büyük Dedeme, onu yasaya uygun şekilde yöneteceğine dair söz vermişti: Büyük Dedem de elli yıl önce Kral'a yasaya uygun şekilde itaat edeceğine dair söz vermişti. Kral, hemen şimdi, yasaya uygun şekilde yönetmek için komşuma söz verdi: Komşum da hemen şimdi yasaya itaat etmek için Kral'a söz verdi. Böyle olsa bile verilen bu sözlerin tümü veya herhangi biri beni neden ilgilen-dirsin (Bentham, 1988:163).

Anlaşıldığı üzere Bentham için sözleşmeye bağlılık sözleşmeyi yapan iki kişi arasında verilmiş bir sözü ifade eder. Yani sözleşmenin konusunu oluşturanları değil. Toplum sözleşmesi fikri ile aslında vermemiş olduğumuz bir söz verilmiş sayılarak sözleşmenin bizim için de bağlayıcı olduğu savunulmaktadır. Bentham için sözleri veren kişilerin siyasi yükümlülükleri olması sözün bağlayıcı kanıtı olamaz. Sözün bağlayıcılığının sebebi her zaman karşımıza çıkan fayda ilkesidir. Verilen bir sözün zarar doğurması o sözün tutulmasını ortadan kaldırır, bağlayıcılığı kalmaz. Bentham'a göre

İnsan türünün saadetini bir kurmacaya bağımlı kılmak gerekmez. Olduğu yere yığılacak bir kum temeli veya kilin üzerinde sosyal piramidi yükseltmek gerekmez. Oyuncakların çocuklara bırakıldığı gibi, insanların gerçeğin ve aklın dilinden konuşmaları zorunludur (Bentham, 2011:94).

Kısacası Bentham pozitif hukukun temelinde insanların a priori olarak sahip oldukları doğal haklar bulunduğu geleneksel anlayıştan ayrılarak, hukukun temel unsurları olan temel hak ve yasaların tanımını haz ve faydayla ilişkilendirerek yapmaya çalışır. O pozitif hukukun belli bir zamanda belli bir toplumda uygulanan kurallar bütünü olduğunu düşünür. Bentham'a göre bir eylem, herhangi bir doğal hukuk kuramı ile uyumlu olduğu için değil sadece haz ve mutluluk verici olduğu için haklıdır ve değerlidir.

SONUÇ

Bentham fayda ilkesi temelinde bilimsel bir ahlak ve hukuk teorisi geliştirmeye çalışmıştır. Ancak kendi teorisini ortaya koymadan önce gerek toplum sözleşmesi ve doğal haklar benzeri anlayışlara başvuran bireyci devlet teorilerini gerekse organik devlet teorilerine eleştiriler yöneltmiştir. Ona göre bu teoriler ya kendi içinde

tutarsız teorilerdir ya da hiçbir şekilde gerçekçi değildirler veya bunların ard alanında fayda ilkesinden farklı başka bir ilke yer almaktadır.

Bentham'ın eleştirdiği hukuk teorilerinden sözleşme teorisinin temelinde, birçok kötülüğün doğuşuna yol açan doğa durumu ve toplum sözleşmesi gibi kurgular vardır. Sözleşme teorisinde her yurttaş yasaya gerçekten itaat etme sözü vermemekte sadece vermiş olduğu varsayılmaktadır. Ancak bu yasaya itaat etmek, genelin ve böylece de yurttaşın mutluluğuna gerçekten katkı yapmadığı için hiçbir şey ifade etmez. Dolayısıyla devletin ve hukukun temelinde esas olarak fayda ilkesi bulunmalıdır. Benzer durum doğal haklar teorisi için de geçerlidir. Bireyin elinden alınamaz, başkasına devredilemez haklar olduğu bildiren doğal haklar teorisinin en büyük hatası, olan ile olması gereken arasındaki ayrımı kaçırmasıdır. Bu bağlamda Bentham'a göre birtakım devredilemez veya ihlal edilemez haklar olduğunu söylemek bu hakları ihlal etmiş bir yönetime karşı mücadele unsuru kullanmak anlamına gelir ki bu yanlış bir tavrıdır. Çünkü gerçekten insanlar eşit olsalardı ihtilaller olmazdı. Asıl nokta burada eşit olmak değil eşit muamele görmektir (Cevizci, 2004:294).

Bentham'a göre haklar, hukukun ürünleridir, gerçek hukuk gerçek hakları doğurur. Kurgusal yasalardan ve doğal hukuktan ancak kurgusal haklar türetilir. Bu nedenle doğal haklar anlamsızdır. Ayrıca doğal haklar üzerinde bir ölçme, belirleme, sınırlama yapılamaz. Sınırlamanın yapılamayacağı bir hak öğretisinin güven ortamını oluşturacak hukuku tesis edebilmesi şüphelidir.

Sonuç olarak Bentham gerek doğal haklar gerekse toplum sözleşmesi teorilerini eleştirirken büyük oranda faydacı ve pozitivist argümanlarla hareket eder. Ona göre doğal hak ve toplum sözleşmesi fikri ne olduğu tam bilinmeyen, kesinlikten yoksun ve dogmatik bir yönü olan, doğal hukukçuların kurguladıkları, hayali şeylerdir. Bunlara dayanarak bir hukuk tesis edilemez. Ona göre hukuk iktidarda olan gücün koyduğu kanunlar vasıtasıyla insan davranışlarını düzenleyen bir kurallar sistemidir. Yani gerçek hukuk, pozitif hukuktur ve pozitif hukuk savunucularına göre, doğal hukukçuların savunduğu türden devlet öncesi bir hukuk ve haktan bahsetmek imkânsızdır. Hiçbir hukuk kuralı doğadan gelmez. Bu nedenle Bentham pozitif yasaların temelini doğal hakların bulunduğu savunun doğal hukuk teorisyenlerini eleştirir. Ortaya koyduğu hukuk teorisinde doğal hukuk/hak ve toplumsal sözleşme anlayışıyla hesaplaşmaya çalışır.

KAYNAKÇA

- AKSOY, H. A. (2011). Jeremy Bentham'ın Felsefesinde Moral-Hukuk İlişkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir
- BENTHAM, J. (1988), A Fragment on Government, Cambridge University Press, New York
- BENTHAM, J. (2011). Yasamanın İlkeleri. (Çev.) ASAL, B., On iki Levha Yayınları, İstanbul
- BENTHAM, J. (2017). Ahlak ve Yasama İlkeleri, (Çev.) SARUHANLIOĞLU, Ö., ve BOYACI, U. K., İstanbul, Litera Yayıncılık,
- CEVİZCİ, A. (2002). Etiğe Giriş, Paradigma Yayınları, İstanbul
- CEVİZCİ, A. (2004). "Jeremy Bentham", Felsefe Ansiklopedisi, cilt 2, Etik Yayınları, İstanbul, s. 288-294
- COPELSTON, F., (2000). Felsefe Tarihi, Yararcılık ve Pragmatizm. (Çev.) CANEFİ, D., İdea Yayınevi, İstanbul
- DOĞAN, A. (2013). "Jeremy Bentham". (Ed.) TUNÇEL, A., ve GÜLENC, K., Siyaset Felsefesi Tarihi, Platon'dan Zizek'e. s. 343-356, Doğu Batı Yayınları, Ankara
- GÜRBÜZ, A. (1999). Hukuk Felsefesi Açısından Yararcılık Teorisi, Beta Yayınları, İstanbul
- HERBERT, H. G. (2009). A Philosophical History of Rights. Transaction Publishers, New Brunswick
- MACINTYRE, A (2001), Etik'in Kısa Tarihi, (Çev.) HÜNLER, H., ve HÜNLER, S. Z., Paradigma Yayınları, İstanbul
- ÖNAL, M (2015). "Çağdaş Pragmatist ve Realist Hukuk Felsefelerinin Ontolojik ve Epistemolojik Kökleri", Beytulhikme Dergisi, Cilt 5, Sayı: 2: 67-104.
- ÖZKURT H. (2013). Jeremy Bentham'ın Faydacı Ahlak ve Hukuk Teorisi, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul
- ÖZLEM, D. (2010). Etik-Ahlak Felsefesi. Say Yayınları, İstanbul
- SENA, C (1974). "Bentham", Filozoflar Ansiklopedisi, cilt 1, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- USLU, C (2011). Doğal Hukuk ve Doğal Haklar: İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Liberte Yayınları, Ankara